

Козел відпущення й Агнець Божий: розмова з Петром Октабою

ПЕТРО ОКТАБА

30 КВІТНЯ 2025

У численних сакральних текстах світових релігій ми зустрічаємо описи механізму перенесення колективного насильства на випадкову жертву. Чи є описи біблійних жертвопринесень лише ілюстрацією того самого механізму, чи все-таки у Святому Письмі йдеться про щось інше? Чи тотожні козел відпущення й Агнець Божий? Про це ми говорили з отцем Петром Октабою ОР, доктором біблійної теології Університету Фрібурга й викладачем Інституту святого Томи Аквінського в Києві.

Фото: Lawrence OP

- Наскільки поширені та як пов'язані між собою мотиви насильства та обрядового жертвопринесення у текстах Святого Письма?

- Саме це поєднання, насильства та ритуального жертвопринесення, походить не з Біблії. Вони радше не мають зв'язку одне з одним. Про жертви в Біблії не просто казати, адже в наш час немає живої практики жертвоприношення, а отже немає і священників, які його складали. Від так тексти Біблії виявляються для нас дещо загадковими. Хоча вони не передають сенс всіх цих обрядів, але те, що ми знаємо є достатнє для пояснення головних рис.

Передовсім у Біблії йдеться не про одну лише жертву, вони приносилися у різноманітних ситуаціях і мали різні назви, наприклад 'ola(h) $\square\square\square\square$, zebah $\square\square\square\square$, minha(h) $\square\square\square\square\square\square$. Жертви готувалися з домашніх тварин, з плодів та з вирощених людиною культур. Це не були ані дикі тварини, ані дикі рослини, лише те, що було плодом праці рук людських і найціннішим для

людини. Тільки це могло бути жертвою Богу, через яку людина духовно приносила саму себе, адже людські жертвоприношення були заборонені. Найтипніше слово на позначення жертви – це 'ola(h), що походить від дієслова 'ala(h) אָלָה – підносити, підноситися. Жертва, а разом з нею і людина, що її складала, підносилися, переходили із землі до неба. Таким чином жертва єднала людину, що живе на землі, з Богом, який перебуває в небі, і мали низку завдань. По-перше, прославити Бога, що належало до Його культу. Одночасно Бог, приймаючи жертву, також брав участь у жертвоприношенні. Оскільки прийняття жертви – це прийняття людини, а чистий і праведний Бог міг прийняти жертву лише від чистої і праведної людини, то і сама жертва мала бути чистою. Тож людина готувалася сама і мала підготувати для принесення рослини чи тварини. Все це демонструє нам, що у складанні жертви, як єдності осіб, немає місця ані, насильству, ані змушенню. Жертва завжди є добровільною, адже зв'язок осіб є добровільним, якщо це зв'язок любові. Біблійні жертви від жертв інших релігій відрізняє те, що Бог не мав у них потреби. Прийняття жертви від людини, як власне прийняття самої людини – це радше, вияв Божої любові.

Перший крок підготовки жертви це необхідність зарізати тварину. Наступним кроком було відділення крові від тіла, адже кров означає саме «життя», яке ми отримуємо від Бога, Який є Господом життя і смерті. Тому жертва не могла містити кров. Отже людина приносить від себе тварину, яку вона годувала, чи рослину, яку вона вирощувала. Проте кров – «життя» – ніколи не належало людині і саме тому потрібно було знекровити тіло. Тож, жертва для складання мала бути вже мертвою. І тут йдеться не лише про жертву всеспалення, коли тварина мала уникнути страждань, але й про необхідність завчасно відділити кров. Бо лише тіло є даром людини Богові.

Хоча жертву зазвичай готували до всеспалення, однак це залежало від типу самої жертви. Іноді спалювали лише частину, інші ж частини юдеї вживали на поживу. В цьому обряді також проявляється сенс будь-якої жертви, а саме єдність людини з Богом. Спалене у вигляді диму підносилося до Бога і це був знак єднання жертви з Богом. Вживане ж у їжу також означало ту саму єдність людини з Богом, даровану їй жертвою. Спільне споживання жертвовної їжі означало не лише єднання людини з Богом, але також людей між собою.

Оскільки питання про насильство асоціюється для нас з кровопролиттям, то повернемося ще раз до крові. Кров ніколи не була частиною жертви. Після відділення кров, переважно, виливалася на землю навколо жертovníка і цей етап підготовки ніколи не здійснювався священиками. Виливаючи кров навколо віттаря, люди наближували її до жертви, адже віттар представляв собою Бога – Господа життя. Теж саме відбувалося при скропленні кров'ю ковчега Завіту. Одного разу на рік в Йом-Кіпур первосвященик виконував обряд єднання всього народу з Богом та прощення усіх гріхів через окроплення на ковчезі місця присутності

Божої. Життя через кров має віднайти властиве йому місце, тобто повернутися до свого джерела. Саме тому поняття жертви і насильства надзвичайно далекі одне від одного, адже вбивство тварини та її кровопролиття – це лише підготовчий етап, необхідний для принесення жертви, але не сама жертва.

- Щойно ми доторкнулися іншого питання. Обрядове жертвопринесення у Старому Заповіті є переважно індивідуальним чи колективним релігійним актом? Як пов'язані між собою релігійні жертвопринесення та спільнота?

- Хоча й жертви були різноманітні, вони, тим не менш, були жертвами одного народу та однієї родини. Складання офіри залежало від умов її звершення. Наприклад, жертви за гріхи. Це могли бути як гріхи спільноти, відтак колективні, так і особисті, тобто індивідуальні. У Торі Мойсея відповідність жертв для кожної такої ситуації прописана досить чітко. Зазвичай вони приносилися особисто, але в межах спільноти вибраного народу. Вимір спільноти у Біблії був набагато сильніший, ніж зараз для нас. Після доби Просвітництва ми звикли відділяти поняття спільноти і релігії. Для Біблії така думка була б зрадою одночасно і релігії, і спільноти, розривом того, що ні в якому разі не можна розділяти. Існували й жертви спрямовані на спільну трапезу, так звані *shelamim* (від слова *shalom* – «мир»). Йшлося як про відновлення миру між Богом і людьми, так і між самими людьми. Під час принесення такі жертви створювали спільноту.

- Французький культурний антрополог Рене Жілар, який навернувся у католицтво у Пасхальний Тридідум 1959 року, зауважує спільний для різних релігійних культур механізм перенесення колективного насильства на випадкову жертву. Цей механізм він називає механізмом «козла відпущення». Водночас Жілар підкреслює відмінність між Біблійним текстом та сучасним сенсом виразу «козел відпущення». У чому полягає відмінність між механізмом «козла відпущення», про який оповідає Біблійний текст, та агнцем жертвопринесення Старого Заповіту?

- Як на мене, Рене Жілар не є винятком. Це радше певний механізм нашого розуміння чи нерозуміння Біблії. Рене Жілар, досліджуючи певні явища у різних культурах, віднаходить механізм «екзорцизму» феномену насилля. Існує тривалий конфлікт, який загрожує існуванню двох груп. Обидві групи свідомі того, що через власну силу, вони можуть один одного знищити. Тож вони здійснюють немов би обряд екзорцизму – вигнання. Спільна агресія переноситься на третю особу або групу – невинну, слабку і не здатну боронитися. Це типова ситуація, яку ми бачимо у нашому власному житті.

Тут виникає цікавий момент. Один козел, який описується у одному невеликому фрагменті

Біблії, починає асоціюватися з цілим механізмом, такого собі «екзорцизмування агресії». В результаті з'являється зовсім помилкова назва для козла, якого з того часу називають «козлом відпущення». Але це не Біблійне іменування. Значення явище радше переноситься з життєвого досвіду на Біблійний контекст. Ми ж маємо робити навпаки.

Маємо усвідомлювати, що біблійний фрагмент про козла не говорить про жертву, адже, як ми вже зазначали, жертва – це те, що єднає людей з Богом. У цьому ж фрагменті мова йшла про козла, на голову якого складали гріхи й живим виганяли у пустелю для, як таємничо каже Біблія, Азazelля, тобто для якогось демона. Таким чином, обряд з козлом існував паралельно до складення жертви. Жертвували не цього козла, а інших тварин.

Головним у Біблії був обряд звичайного жертвопринесення, тоді коли історія з козлом була не жертвою, а ілюстрацією того, що відбувається з гріхами людей, коли вони складають жертву. Це був додатковий, образний, спосіб показати людям, що, коли вони складають жертву за гріхи, ці гріхи повертаються до свого первісного джерела – до чогось позбавленого життя, демонічного. Оскільки гріхи – це щось протилежне до життя, вони мають повертатися саме до пустелі, до ніщо. В дійсності гріхи забираються від людей тільки через жертву, тоді як козел був лише ілюстрацією цього процесу.

Натомість багато теологів сприйняли таку концепцію, за якою Христос як «козел відпущення» взяв на себе всі гріхи. Однак це суцільна помилка. Можемо в цьому перекоонатися, якщо розглянемо саму Жертву Христа, яка має зовсім інші корені. Вона сягає корінням жертви Пасхального агнця. Саме ця жертва, хоча й була однією з багатьох, найбільш глибоко демонструвала сенс жертви у Старому Заповіті. Настільки глибоко, що Сам Христос стає Пасхальним Агнцем, жертвою.

Пасхального агнця треба було підготувати до свята Пасхи, тобто переходу з неволі Єгипетської до свободи Божих дітей, з якими Бог складає Союз. Ця трапеза була пам'яттю виходу з неволі та одночасно актуалізацією цієї події. Кожна Пасхальна трапеза, седер, була спомином і розумінням того, що саме цієї ночі ми виходимо з неволі. Жертва Пасхального агнця також мала свій етап підготовки, зазвичай, здійснюваний у святині – Єрусалимському Храмі, адже це був акт спільноти.

Вся спільнота, як бачимо у 12 главі Книги Вихід, має зарізати агнця, але потім Пасхальна трапеза проходить в родинах, а не в Храмі. Цей обряд підкреслює, що саме родина є тим середовищем, де людина єднається з Богом. Моя власна родина – це моя єдність з Богом. Кожен агнець складався для родини. Як і у випадку інших жертв, спочатку потрібно було відділити кров від тіла. Кров'ю агнця окроплювали двері домівок, аби смерть не увійшла через

ці двері до родини. Тож кров агнця охороняла людей від смерті. Саме у цьому обряді з'являється розуміння, що смерть агнця боронить від смерті людини. Це таємниця крові життя – Божого дару людині. Це такий сильний дар, що навіть боронить від смерті, даруючи людині життя.

Однак варто пам'ятати, що Пасхальний агнець не був жертвою за гріхи. Його значення набагато перевищувало звичайні жертви за гріхи, адже на цій Пасхальній трапезі треба було споживати м'ясо агнця. Це був обряд, завдяки якому людина розуміла, що бере участь у Союзі родини з Богом та у Союзі усіх членів родини між собою. Так Пасхальна трапеза перетворювала родину на Божу родину. Саме тому у Пасхальній жертві довершуються усі жертви Старого Заповіту.

Рене Жірар був таким собі провокатором. Він кинув думку, у якій не все було слушним, але яка містила інтелігентні помилки, такі, що спонукають до мислення. Жертви у Старому Заповіті були певною мірою забуті у бібліїстиці. Навіть такі великі німецькі теологи та дослідники як Герхард фон Рат (Gerhard von Rad) та Вальтер Ейхродт (Walther Eichrodt), глибоко досліджуючи Старий Заповіт, не займалися проблемою жертв. Тож Рене Жірар та породжений ним інтелектуальний рух спонукають нас до повернення та формування глибшого розуміння значення жертви у Старому Заповіті, і в Біблії взагалі, та переосмислення смерті Христа як Жертви.

- Чим у цьому контексті є жертва Христа?

- Жертва Ісуса Христа є сповненням усіх жертв Старого Заповіту, а зокрема Пасхального агнця. Це Жертва, що творить новий Союз людей з Богом, тобто Новий Завіт. Ця жертва не знищує Старий Завіт, але доводить його до досконалості. Старий Заповіт мав свої обмеження, які усуває Новий Заповіт. Тобто Новий Завіт вказує на те, що було приховане у Старому Заповіті. Через Новий Завіт Бог розкриває усі можливі зв'язки з людьми.

Оскільки Жертва Ісуса Христа була досконалою, вона склалася один раз і назавжди. У Старому Заповіті різноманітні жертви склалися багаторазово, адже їхня дія була обмеженою. Саме тому потрібні були повторення. Жертва Ісуса Христа наново єднає людей с Богом, тим самим продовжуючи ту жертву, про яку йшлося у Старому Завіті. У Старому Заповіті ті, що складали жертву мали бути чистими та безгрішними, тоді як жертва Христа звершується за грішників. Саме ці грішники поєднуються з Богом. Тож жертва Христа знищує гріх, проте не є покаранням за гріхи.

Відтак не можна використовувати образ світського суду стосовно жертви Христа. Суд карає

винних відповідно до їх переступів. Найтяжчим покаранням, відповідно, є смерть. Це ні в якому разі не можна переносити на Христа. Якщо Бог приймає складену Жертву за Гріхи, це значить, що він хоче єднання людей з Собою.

Жертва не є заспокоєнням розгніваного Бога. Натомість вона має з'єднати той розрив між людиною і Богом, що його створив гріх. Йдеться не про справедливе покарання, як це зробив би суд, а про винагороду, яка добровільно дарується та приймається обома сторонами, що перебували у конфлікті. У Біблії є фрагменти, де замість вироку смерті дається винагорода. Гріх - це та шкода або вина, що вносить розбрат у Союз між людьми і Богом. Жертва Христа складена за грішників відновлює цей Союз Бога і людей, однак йдеться не про жадання Бога Отця кари, здійсненої Сином, а про взаємне бажання і Отця, і Сина відновити Союз людей та Бога, шляхом дарування їм винагороди ціною Своєї смерті та крові.

Так кров Христа, як і кров Пасхального агнця рятує грішників від смерті, не маючи при цьому нічого спільного із покаранням за гріхи. Смертю Христос перемиг нашу смерть, тому кров є знаряддям нашого очищення, відкуплення і посвячення. Зрозуміло, що жертва Христа є досконалою, бо її склав за грішників Той, що Сам гріха не мав. Він бере усі людські гріхи на себе, але це не має нічого спільного з обрядом «козла відпущення».

- Як пов'язані між собою мотиви жертвопринесення та воскресіння?

- Воскресіння – це не просто повернення померлого до життя, це дар нового життя, такого життя, що вже не може вмерти. Тому Воскресіння Христа – це був дар нового життя, Його життя, що Він його дарує тим, які єднається з Ним через віру та у Жертві. Ми вже казали, що жертва має вимір єднання людей між собою. Воскресіння Христа полягає у тому, що Отець Небесний прийняв жертву Свого Сина, яку Він склав від імені грішників. Це відповідь Отця на жертву Сина. Це мета жертви Христа. Як у Старому Заповіті Бог брав участь у жертвопринесенні, приймаючи жертву, так у Новому Заповіті, Воскресіння Христа – це участь Бога Отця у жертві Сина. Тому, і Воскресіння Христа і Його Вознесіння, і Його місце праворуч Отця є відтворенням доскональної Єдності людей з Богом. Адже ж Христос приносить Свою Жертву, будучи істинно людиною та в ім'я людей.

Як же ж ми як спільнота можемо єднатися з жертвою Христа, аби брати участь у цій жертві? Ми живемо в тілі, як і Христос жив в тілі. Саме в своєму тілі Христос склав з Себе самого Жертву на хресті. В тому самому тілі Він Воскрес. В тому ж тілі Він живе, царює і сидить по правиці Бога Отця в небі. Хто належить до тіла Христа, хто єднається тілесно з Ним, той бере участь у його засіданні в небі з Отцем Небесним. В тілі Христа ми єднаємось з Сином, який склав одну і вічну Жертву, яка нас єднає з Богом. Хто на землі належить до тіла Христа, той

має свою Голову в небі. Головою Свого власного тіла є Христос, а Його тілом – Церква. Така єдність Голови з Тілом, Христа з Церквою на землі відкриває нам доступ до плодів цієї Жертви - жертви Смерті і Воскресіння Христа.

ПЕТРО ОКТАБА

30 КВІТНЯ 2025

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**